

1968, 30. duben, Praha. - Přednáška Ivana Svitáka *Vaše nynější krize*, uveřejněná v týdeníku *Student*.

(Přednáška v Klubu angažovaných nestraníků, 18. dubna 1968.)

Problém krize

1. Čas je mimo svou dráhu, mimo svůj řád. Každý z nás je v situaci Hamleta, jemuž osud ukládá, aby napravil křivdu. Stejně jako Hamlet musel jednat bez ohledu na následky, musíme jednat i my.

2. Tříměsíční intermezzo mezi totalitní diktaturou a socialistickou demokracií skončilo přijetím programu demokratizace komunistickou stranou. Teprve nyní se otevřela druhá etapa demokratizačního procesu, daleko podstatnější než prvá, etapa, ve které se rozhodne o charakteru budoucích politických vztahů. Druhá etapa bude rozhodujícím způsobem ovlivněna centrální politickou otázkou, jež svým významem daleko překonává rušné dny posledních měsíců.

3. Tato otázka - různě formulovaná - zní: Má šest milionů - nestraníků - občanů tohoto státu stejná politická práva jako členové komunistické strany, nebo jim má být jen dopřána větší dávka svobody, neohrožující privilegia straníků? Stojíme před demokratickými, svobodnými a tajnými volbami, nebo před starou hrou s novými lidmi? Budeme žít v suverénním evropském státě s polycentrickým politickým systémem, nebo v nesuverénním státním útvaru, jehož vedoucí představitelé se nejvíce bojí tankových divizí svých spojenců?

4. Za předpokladu, že progresivní křídlo komunistické strany bere vážně své sliby o občanských právech, pak se mu může podařit získat důvěru základních vrstev obyvatelstva a provést jedinečnou syntézu socialistických a humanistických myšlenek, za níž by pravděpodobně šla v té či oné podobě značná většina obou národů. Nedokáže-li toto progresivní křídlo realizovat sliby programu se všemi důsledky - včetně existence dalších stran -, pak nás možná čeká více blahobytu z cizího chleba, ale určitě méně svobody.

5. Musíme tedy vycházet z rozporného charakteru sil v komunistické straně, ve státních institucích i v zájmových organizacích a postupovat tak, abychom 1. uskutečňovali vlastní požadavky důsledné demokracie pro nestraníky včetně možnosti založit rovnoprávnou politickou stranu, 2. abychom nekladli překážky progresivnímu proudu v komunistické straně, pokud chce uskutečňovat náročný program socialistické demokracie (abychom neoslabovali toto křídlo neuváženými kroky), a 3. abychom omezovali prestiže a moc konzervativních politiků, pokud je to v našich silách.

6. Politika není jen hra o moc, je to hra o moc v čase. Čas je nejdramatičtější a nejdémoničtější kategorie nejen v dějinách filozofie, ale také v politice. Čas pracuje pro nás, ale jen tehdy, pokud jsme aktivní a pokud si uvědomujeme, že určité kroky lze udělat jen teď, nebo nikdy. Jaké kroky?

7. Nechceme udělat krok do tmy, ale všude, kam přicházíme, narážíme na otázku založení druhé strany. Prvním krokem musí být ujasnění problémů, situace, opozice a perspektiv. Jeden kolektiv formuloval věc výstižně takto:

8. »Dáváme k úvaze otázku, je-li v dnešní situaci vhodné začít novou politickou sílu přímo a oficiálně konstituovat, nebo zatím jen připravovat legální a politické možnosti jejího vzniku a vypracovat si jasnou a účinnou metodu další práce... Dáváme k úvaze, jakým způsobem by se všechna taková činnost dala co nejrychleji koordinovat ještě dřív, než by mohla vzniknout nová politická strana.«

9. Můžeme ihned založit politickou stranu, která se rozpadne před volbami, ve volbách nebo po nich, nebo politickou stranu, která prohraje na celé čáře, jakmile pomine vzrušená nálada kritiky. Nově založená politická strana se dnes proti aparátům existujících politických stran a masových organizací nemůže účinně uplatnit. Máme se tedy této myšlenky vzdát? Ale vždyť víme, že bez rovnoprávného a rovnocenného partnera komunistické strany nejsou možné ani volby, ani demokracie, a že čas jara a čas podzimu není a nebude tentýž. Co dělat? Provizorní odpověď je náš klub. My nejsme v krizi, soudruzi, my ne.

10. Norbert Wiener se jednou snažil exaktně zjistit, proč nepatrné zvířátko, velké jako jezevčík (mungo), vítězí nad hady mnohonásobně silnějšími. Podrobně sledoval záznamy zápasů na filmovém pásu a zjistil, že mungo vítězí proto, že má řádově vyšší typ signální soustavy než hadi, že v boji neustále

manévruje, ustupuje a zaútočí v jediné situaci. Pak zaútočí smrtelně na zranitelné místo hada a využije tak výhod své krátké reakční doby, své »intelligence«. Máme dobrou signální soustavu, dovedeme ustupovat před hadem diktatury a zatím jsme nic [ne]prohrali.

Pražské jaro

1. Co se odehrálo v první etapě demokratizace, právě uzavřené? Odehrál se dvojitý typ změn: zdánlivě významné změny osobní, strukturálně bezvýznamné, a daleko důležitější změny strukturální nesené někdy i lidmi staré politické konfigurace. První typ změn vyvolával masové vzrušení, protože byl provázen dobře kanalizovanou demagogií proti beránkům, kteří měli a mají sejmut hříchy, a druhý typ změn přinesl neobvyklý, jedinečný, precizně provedený a improvizovaný, ale koneckonců nechtěný politický zvrat.

2. Osobní, strukturálně bezvýznamné změny byly provedeny zatím pouze na nejvyšších místech a proběhly jako osobní výměna prvního tajemníka KSČ, prezidenta, vlády, předsedy Národního shromáždění, předsednictva a sekretariátu KSČ a některých představitelů masových organizací. Totalitní diktatura provedla výměnu osob, ohlásila veřejně svou krizi a vůli po nové podobě politického života.

3. Zároveň ponechala nedotčeny všechny své mechanismy a žádného představitele starého kurzu nezbavila ani poslaneckého mandátu, ani místa člena ústředního výboru komunistické strany. Progresisté a konzervativci uzavřeli dočasný kompromis, který se musí brzy rozpadnout, protože není možné pokračovat v demagogickém hledání viníků v prokurátoru Urválkovi a podobných postavách, spjatých absurdními pouty s vlastními oběťmi.

5. Osobní výměny garnitur komunistů ve vedoucích místech jsou skončeny. Nestraniční k nim nemohli říci své slovo, ačkoli vláda chce být také jejich vládou. Chcete-li slyšet naše slovo, tedy rozšiřte vládu o zástupce šesti milionů dospělých osob - nestraničků. Máme stejně dobré kandidáty, jako jsou ti, které navrhla komunistická strana, snad i lepší.

6. Kromě osobních změn se odehrálo několik podstatných strukturálních změn, které jsou daleko významnější garancí demokracie nežli nové osoby: 1. faktická, nikoli právní svoboda tisku a omezené uplatňování ostatních svobod, zejména svobody shromažďovací, 2. spontánní vlna politických požadavků, s nimiž se občané obracejí na vládu a mezi nimiž dominuje požadavek rehabilitace, 3. vznik prvních spolků, diskusních klubů nebo orgánů existujících institucí, kde se vytváří ipso facto alternativní varianta vůči existující politice.

7. Hodnota těchto strukturálních změn je neobyčejně vysoká, avšak třeba očekávat, že směr tlaku bude vyvinován právě proti nim, ve smyslu jejich postupného omezování a regulování. Musíme tedy rozvíjet občanská práva, energicky a svědomitě, bez demagogie vůči komunistům, ale neústupně, rychle, v masách nestraničků, hic et nuno, tady a teď.

8. Vedle těchto dvou druhů změn je třeba registrovat také změny, které se neodehrály. Kromě lidí nebylo dosud změněno nic v mechanismu totalitní diktatury a jejího dědictví. Inteligentní a schopní politici v čele monopolního aparátu moci jsou daleko nebezpečnější nežli prostomyslní taťkové, kteří si nedovedou vybrat pro svůj převrat ani schopné generály.

9. Politická struktura se nezměnila. Národní fronta se uměle křísí, aby v ní pokračovala stará hra. Jestliže dnes někdo reprezentuje národ, pak to nejsou staré politické strany, které představují jen institucionalizovanou kolaboraci. Myšlenka Národní fronty, vyjadřující širší, nadstranické zájmy, nám není cizí, ale musíme otevřeně říci, že v dnešní podobě nekomunistické strany a organizace zastupují všechno možné, jen ne národ, myšlenky nebo demokracii.

10. Dosud nevzniklo a nemohlo vzniknout žádné politické seskupení osob, které by mohlo vytvořit politickou stranu nebo organizaci s otevřeně politickým cílem. Návrat k předúnorové struktuře Národní fronty a tehdejší politické konfiguraci nevede kupředu, zatímco vytvoření aspoň dvou nových stran na křesťanském a sociálnědemokratickém základě je nezbytností.

Opozice

1. Politická činnost vzniká jednak organizovaně v určitých institucích, v politických stranách a zájmových organizacích, jednak živelně mimo rámec daných institucí jako demonstrace, stávky, diskuse.

V normálních politických poměrech demokratických států existuje vládnoucí strana a její opozice na půdě parlamentu. Tento základní ráz dělby práce a soutěže o politickou moc se promítá i do zájmových organizací a kulturního života.

2. Model demokratické soutěže o moc není nijak ideální, ale je nejlepší, který existuje. V dějinách politických teorií a v ústavách států byly mnohokrát navrženy teoreticky lepší mechanismy výkonu moci. Buď nebyly uskutečněny, nebo se zhroutily v daleko horší a lidskou svobodu ohrožující systémy, nežli je nedokonalá, zranitelná, ale fungující demokracie. Uvítáme a chceme lepší demokracii, než je demokracie západní, ale nechceme demokracii horší, v tom jsme naprosto neústupní.

3. Současný stav politického života v Československu vyžaduje zdravou opozici komunistickému programu. Nikoli antikomunistickou stranu, která by viděla svůj cíl ve změně hospodářských vztahů a celkové orientace státu, ale politickou stranu nebo strany, které by usilovaly o spoluprádu a partnerství komunistů jako plnoprávní představitelé voličů.

4. Stojí-li komunisté důsledně za spolčovací svobodou, pak musí uznat, že i v mezích dnešní ústavy má právo na existenci každá strana, která je v souladu s deklarací lidských práv. Pro nás tedy nemůže vznikat otázka, zda je přípustné takovou politickou organizaci založit, ale jen otázka, zda ji založit, kdy ji založit, s kým a s jakým programem. Chceme se účastnit života politických institucí tohoto státu.

5. Zvážíme, která cesta je nejschůdnější a zda kladení otázky opozic je účelné. Opozice a politická strana není totéž. Třeba rozeznávat politickou stranu totalitních diktatur s monopolem moci, politické strany klasických západních demokracií, jež soutěží o moc, avšak mají podobné byrokratické mašinérie jako totalitní strany, politické strany jako parlamentní seskupení poslanců reprezentují určitý stavovský, národní nebo třídní zájem a konečně strany v podobě politického klubu (což je původní podoba moderní politické strany ve francouzské revoluci). Reálná politická opozice může existovat i bez těchto organizačních podob a může se uplatňovat živelně jako mimoparlamentní opozice, jako studentské hnutí a jinak.

6. V současné době existuje jakousi ironií dějin konglomerát politických forem, jenž nemá obdoby: vedle komunistické strany s monopolem moci existují dvě politické strany jako relikty bývalé demokracie, jež však představovaly institucionalizovanou kolaboraci a nikoliv politický program, politickou alternativu nepředstavují ani dnes.

7. V daných podmínkách nelze mít k institucím existujících nekomunistických politických stran žádnou důvěru, ale je možné, že projdou rychle energickým procesem změn. Mohou se prosadit díky existujícímu aparátu, který mají k dispozici. Zatím tyto strany mají organizace, nikoli členy. Mezi existujícími stranami chybí sociální demokracie.

8. Potenciální voliči příštích voleb by rádi viděli nezkompromitované, nové představitele politického života, tedy představitele »druhé strany«. Taková strana však nemůže být založena na negativním programu opozice, ale potřebuje určitou programovou a organizační i osobní přípravu, nehledě k tomu, že předpokládáme konání řádných tajných voleb s více kandidátkami, což je dnes ještě nejisté. Rozhodnutí padnou brzy.

9. Bez ohledu na přechodné komplikace, které se rychle vyřeší v podmínkách otevřené výměny názorů a stanovisek, vzniká živelně hnutí klubů angažovaných nestraníků jako neobyčejně důležitý jev. Kluby jsou již dnes politickou platformou a představují svými alternativními stanovisky reálnou politickou sílu - »opozici«. Kluby angažovaných nestraníků je třeba rozšířit a spojit tak, aby názorové polarizace podporovaly přirozenou tendenci ke vzniku nových politických stran.

10. Bez ohledu na vznik druhých stran - přesněji na jejich připuštění - mají kluby již dnes značné možnosti. Mohou se stát tribunou politického myšlení a podnětů k veřejné činnosti, jež je sama důležitější než akt voleb. Obrazně s Ludvíkem Vaculíkem řečeno: »V našich rukou leží rozhodnutí o tom, až jak velké kurvy si tento národ může dovolit.«

Perspektivy klubů

1. Hlavní otázkou druhé fáze demokratizačního procesu jsou volby, které musí být tajnými volbami s nezávislými kandidáty a oddělenými kandidátkami, nemá-li se demokratizační proces stát

podvodem v samém zárodku. Nominování nezávislých kandidátů, navrhovaných nepolitickými organizacemi, například kluby nestraníků, je třeba legalizovat ve volebním zákonu.

Způsob provedení voleb a znění volebního zákona je nejdůležitější otázkou tohoto jara.

2. Můžeme si dát oktrojovat prezidenta a vládu, ale nedáme si oktrojovat volební zákon, pravidla demokratické hry. Kluby by měly otevřeně prohlásit, že chtějí mít reálný vliv na nominace kandidátů, na sám průběh voleb, že chtějí stavět nezávislé poslance. Nebudeme volit nikoho, kdo byl v dnešním Národním shromáždění poslancem. Nikoho bez výjimky.

3. Předem nesouhlasíme s tendencí učinit budoucí volby předmětem politického obchodu s existujícími stranami Národní fronty, třeba tak, že by se zvýšil počet poslanců existujících nekomunistických stran ústupkem za jednotnou kandidátku. Chceme volit osobnosti a oddělené programy různých politických stran, nechceme jakékoli manifestační volby s jakýmkoli koncesemi. Volby bez alternativ jsou podvod.

4. V současné době sdružují kluby různé politické názory nestraníků. Představují zároveň základ pro činnost nestraníků v zájmových organizacích, zejména v odborech a v hnutích mládeže. Organizační formy klubů a jejich budoucí nutnou politicky vyhraněnější tvářnost nemůžeme zatím předvídat.

5. Měli bychom brzy předstoupit před širší veřejnost s určitou politickou koncepcí, s jakýmsi minimálním programem občanských svobod v Československu. Není nutné vymýšlet si nejradiálnější požadavky, ale otevřeně zavázat sebe samy, kandidáty nestraníků a budoucí případné představitele státní moci k principiálním požadavkům, na základě kterých jsme ochotni podporovat určité poslance.

6. Takovýto program nestraníků se může stát politickým základem volebního střetávání osob, stran a institucí. Nechceme volit pouze nové lidi, chceme volit také nové myšlenky a mít jakési záruky. Program komunistické strany odráží některá hlediska, jež jsou nám blízká, avšak není naším východiskem ani cílem.

7. Kluby nestraníků by měly rychle vzniknout na půdě masových organizací, uměleckých svazů a měly by garantovat základní program lidských práv. Je-li demokratizace normalizací poměrů směrem k demokracii, pak této aktivitě nemůže stát nic v cestě. Otevřeně říkám, že nejsme nepřáteli komunistů, že se budeme distancovat od politiky antikomunismu. Jsme plnoprávní, dospělí, politicky myslící občané socialistického státu, kteří odrostli kuratele policejné byrokratického režimu a chtějí svobodu v socialismu.

8. Usilujeme o parlamentní opozici jako alternativu dosavadního výkonu státní moci, protože se obáváme, že mimoparlamentní opozice by byla daleko nebezpečnější. Nebude-li politická aktivita lidí cílevědomě včleňována do vytváření socialistické demokracie, pak na sebe nezbytně vezme daleko problematičtější formy, jimž bude těžko zabránit a jež mohou ohrožovat i stát a oba jeho národy.

9. Víme ze staré pohádky, že vlk si dá změnit hlas, aby se dostal kůzlátkům na kůži. Známe hlas vlků, hlas, který byl stejně nebezpečný komunistům jako nestraníkům. Neotevřeme, až nás bude přesvědčovat změněným hlasem, protože jen pohádky končí dobře. Nemáme apriorní nedůvěru ke komunistům, ale mutujícím statistikům říkáme jednoznačně ne.

10. Vítězství malého Davida nad obrem Goliášem je mýtus. Realitou jsou naopak potomci lidí, které Hitlerova fašistická diktatura spalovala po milionech v plynových pecích koncentračních táborů, mladí Izraelci, kteří nám říkají: UŽ NIKDY JAKO OVCE! UŽ NIKDY JAKO OVCE!

Student, roč. 4 (1968), č. 18, 30. dubna 1968, s. 1 a 7.